

ИТАЛИЈАНСКИ ПРЕДЕНТИЗАМ У ОКВИРУ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИХ ПОКРЕТА У АУСТРОУГАРСКОЈ²

ITALIAN IRREDENTISM IN PEOPLE'S LIBERATION MOVEMENTS
IN AUSTRIA-HUNGARY

Abstract: *Movements among the Italian irredentism in Austria-Hungary acted parallel with similar movements in the Austro-Hungarian Monarchy. This movement has its roots in Italian Risorgimento and processes characteristic to large number of European countries from the Napoleon wars to World War I. Considering the movements of Italian irredentism partially helps in understanding of the processes which led to activities of "Young Bosnia". Also, understanding the wider European context in which Italian, Serbian and other organizations sought liberation and creation of national states based on people as the carrier of statehood further explains the circumstances in which World War I started.*

Keywords: *Giuseppe Mazzini, Risorgimento, irredentism, "Young Italy", people's liberation movements, Austria-Hungary, Freemasonry*

Абстракт: *Италијански иредентистички покрет у Аустроугарској, делује паралелно са сличним покретима на тлу те монархије. Овај покрет има своје корене у италијанском Рисорђименту и процесима карактеристичним за велики број европских земаља од периода Наполеонових ратова до Првог светског рата. Разматрање покрета италијанских иредентиста делимично помаже и разумевању процеса који су довели до активности Младе Босне. Такође, схватање ширег европског*

¹ Аутор је истраживач-сарадник у Институту за међународну политику и привреду, Београд.

² Рад је реализован у оквиру пројекта „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународно економски, правни и безбедносни аспекти“, Министарства науке Републике Србије, ев. бр. 179029, за период 2011-2014. године.

контекста у којем италијанске, српске и друге организације потражују ослобођење и стварање националних држава заснованих на народу као носиоцу државности додатно појашњава и околности у којима избија Први светски рат.

Кључне речи: Ђузепе Мацини, рисорђименто, иредента, млада Италија, народноослободилачки покрети, Аустроугарска, масонерија.

О стогодишњицу херојског саможртвовања Гаврила Принципа и многих других чланова Младе Босне поставља се поново у јавности питање узрока и последица деловања ове организације као и контекста у којем се формирала. Једна од тема свакако је питање узора и инспирације творцима Младе Босне. Ако не на први, онда барем на други и трећи поглед балканским истраживачима треба да западне за око корелација назива са старијом организацијом Млада Италија, коју је 1831. године, у изгнанству у Марсељу основао Ђузепе Мацини (Giuseppe Mazzini 1805-1872). За њега би се данашњим жаргоном могло рећи да је био ‘контроверзна личност’. Заиста, међу делатницима јавне мисли и идејама које су инспирисале младобосанце, често се помињу Мацини и покрет за италијанско уједињење и ослобођење. Осим косовског завета, епских народних песама и револуционара из Русије (Кропоткин, Херцен, Чернишевски па и Бакуњин)³, идеолози рисорђимента и иреденте утицали су на Гађиновића, Митриновића, Принципа, Мехмедбашића, Чабриновиће, Голубовића и друге.⁴ О томе је писало више аутора а од домаћих најзначајнији је Никша Стипчевић (+2011).⁵ Радослав Гађиновић такође

³ Који су припремили Русији крвави вишедеценијски пир.

⁴ Притом су руски револуционари, попут Херцена, такође проналазили узор у Мацинију.

⁵ Никша Стипчевић, “О италијанским добровољцима у Херцеговачком устанку”, *Зборник Матице српске за историју*, 2005, бр. 71-72, стр. 173-180. Према Antonio D’Alessandri, “L’europeismo mazziniano tra teoria e realtà: il caso degli slavi del Sud”, in *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*, a cura di Francesco Guida, Roma, Carocci, 2007, pp. 129-146; Wolfango Giusti, “Politica internazionale”, 1940, p. 110; Giuseppe Pierazzi (Jože Pirjevec), “Mazzini e gli slavi dell’Austria e della Turchia”, in *Mazzini e il mazzinianesimo*, Atti del XLVI Congresso di storia del Risorgimento italiano, Roma, Istituto per la storia del Risorgimento italiano, 1974, pp. 301-412; Nikša Stipčević, „Dva preporoda. Studije o italijansko-srpskim kulturnim i političkim vezama u XIX veku (I due Risorgimenti. Studi sui contatti culturali e politici serbo-italiani nel XIX secolo)”, Beograd, Prosveta, 1979; ID., Serbia e Italia nel XIX secolo, in «Quaderni giuliani di storia», XXI, n. 1, 2000, pp. 7-22. R.M. Johnston, *The Napoleonic Empire in Southern Italy and the Rise of Secret Societies*, Vol. II, London Macmillan 1904, p. 232; Wolfango Giusti, “Mazzini e gli slavi”, Milano, Istituto per gli studi di politica internazionale, 1940, p. 110; Giuseppe Pierazzi (Jože Pirjevec), “Mazzini e gli slavi dell’Austria e della Turchia”, in *Mazzini e il mazzinianesimo*, Atti del XLVI

бележи важност Мацинијевих списа за српске омладинце и политичаре попут Светозара Марковића, мада не наводи извор за такве тврдње.⁶ Италијанска историографија, и не само она, бележи да су Светозар Милетић, Владимир Јовановић, Јован Јовановић Змај, Светозар Марковић и многи други истакнути српски мислиоци, политичари и носиоци српске културе у Аустро-Угарској и у Књажевству Србији, као и 16 ђачких и студентских удружења основали 1866. у Новом Саду Уједињену омладину српску по узору на Мацинијеве идеје.⁷ Ова организација која је окупљала махом левичаре и демократске радикале, имала је кратак живот јер су је због субверзивног и делимично антимонархистичког деловања прогнали и Беч и Београд. Угасила се у потпуности већ 1872. на Цетињу.

У овом раду настојаћемо да прикажемо развој идеје и праксу стварања Италије кроз процес Рисорђимента — препорода и касније њеног увећања до граница на које су италијански патриоти полагали историјско право — иредента. Тако ћемо посредно моћи да стекнемо потпунију слику контекста у коме долази до стварања организације која је окупила тадашње младе наде сутрашње српске и југословенске културе и политике.

Идејни оквир — националне револуције

Дух ренесансе и губљења духовне вертикале временом је прво у интелектуалним круговима, а затим кроз ширење штампе и у масама посејао и популарисао националне и народне идентитете. Како је у централној и у западној Европи слабио религиозни тако је јачао народни и национални идентитет. Тај процес је дугорочно слабио апсолутистичке монархије.

Кризи апсолутизма у Европи су у великој мери допринели чиниоци који су ударили на темеље дотадашњег европског поретка. Материјални успон финансијске буржоазије жељне за делом власти био је директан изазов апсолутизму. Дух секуларизације науке а онда и друштва од Ренесансе претио је ауторитету духовним властима и ауторитету владара као

Congresso di storia del Risorgimento italiano, Roma, Istituto per la storia del Risorgimento italiano, 1974, pp. 301-412; Nikša Stipčević, „Dva preporoda. Studije o italijansko-srpskim kulturnim i političkim vezama u XIX op., cit.

⁶ Радослав Гађиновић, „Протести народа у Босни и Херцеговини против насиља Аустро-Угарске”, ВОЈНО ДЕЛО, лето/2013, стр. 292-93.

⁷ Antonio D'Alessandri, “L'eupeismo mazziniano tra teoria e realtà: il caso degli slavi del Sud”, op., cit, pp. 5-6; Bonnie G. Smit, *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*, 4 Volume Set, Oxford University Press, 2008, pp. 189.

Божјег миропомазаника у католичким земљама, односно Богом предодређеног како су веровали многи протестанти.

Национална буђења европских народа (романтизам) од друге половине 18. века била су првенствено изазов мултиетничким царствима. Носиоци новог духа су у појединим али и неретким случајевима прилазили тајним друштвима и оснивали широм континента масонске ложе. Тајност се само делом дугује нужно прикривеној делатности завереника који су намеравали да промене политички систем што се није могло другачије него силом. Масонерија која је окупљала људе из различитих сталежа са мотом *слобода, братство и једнакост* постала је готово од самог оснивања почетком 18. века изазов владајућим режимима. У 18. веку велики број земаља забрањује рад овог тајног друштва. Показаће се да су у многима од њих управо припадници масонерије, али и других тајних друштава, били и покретачи или истакнути чланови народноослободилачких покрета, јер је заједнички циљ и једних и других био промена власти. Та промена се огледала или у смени политичког система или у стварању нових држава, које би се стварале на темељу посебне етничке заједнице. Одатле покрети за ослобођење и/или уједињење Немаца, Срба, Италијана, Пољака, Мађара, Бугара и других.

Почетком 19. века у Европи буја национализам који је схватан као израз воље за политичким слободама (Француска) и за ослобођење народа и стварање националних држава или барем политичких аутономија у оквиру европских мултиетничких царстава. Ове идеје демократског патриотизма, односно национализма проширене су за време Наполеонових ратова.⁸ Као често водећи људи револуционарних струјања и политичких промена, масони су идеју *једнакости, слободе и братства* унели и у Француску буржоаску револуцију. Истовремено са националним и демократским револуцијама шире се и масонске ложе, у почетку махом у систему француског Великог оријента чији су се чланови често залагали за републиканско уређење.⁹

Суштина деловања овог и сличних тајних друштава јесте рушење поретка апсолутних монархија у Европи које су биле засноване на савезу владара, племства и цркве. Тајна друштва представљају се као носиоци тајних знања и позивају на античке корене што ће и пре револуције привући део племства, црквеног клера, а наводно и поједине крунисане главе.¹⁰ Поред наводних тајних знања, идеја политичке равноправности

⁸ R.M. Johnston, *The Napoleonic Empire in Southern Italy and the Rise of Secret Societies*, op., cit, p. 7.

⁹ Ivan Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, 6. izdanje, Laus, Split 2000.

¹⁰ На примеру Хрватске то илуструје Мужич: Ibid, p. 14-15.

прихватана је од градске буржоазије жељне власти. Различите групе биле су заинтересоване за смену старог режима и поретка хришћанских апсолутних монархија. Банкари, трговци и поједини интелектуалци опијени духом ренесансе и постепеног уздицања човека као узора и мере, насупрот Богу, настојали су да после стицања знања и богатства узму учешћа и у власти што им у тадашњим државама није било могуће. Чланови ових тајних друштава често су били и Јевреји, који су могли да се богате кроз различите видове зеленашења, занате и одређене службе али су имали мање права од хришћанских поданика и нису могли да учествују у власти. Отуда и у Француској Револуцији и у италијанским револуцијама, многи Јевреји виде сопствену еманципацију (постизање равноправности које су већ имали у тајним друштвима) па их подржавају.¹¹ Масонске ложе су окупљале ове различите групе. У италијанским земљама и делом у Далмацији, у Сплиту и у Задру оне су биле потчињене непосредно ложи Великог оријента Италије у Милану.¹² Међутим, по пропасти Наполеона већина ложа у аустријском царству се гаси а преостале потпадају под утицај Енглеза. У Далмацији, на острву Вису се за време краткотрајне британске управе (1811-1815) формира огранак карбонара 1814. године.¹³ Карбонари се појављују и у Далмацији у Задру и Сплиту као претеча иреденте. У њихове редове највероватније ступају само или барем у огромној већини Италијани.¹⁴

Револуционарна струјања у западној и централној Европи која започињу у Француској у првој половини 19. века се као таласи шире по већини европских земаља (устанци карбонара у Италији од 1820-их, револуција од 1830) и 1848. су пољуљала и аустријско царство. То се на Балкану само поклопило са вишевековном борбом за ослобођење од „турског ропства.” Срби и други балкански народи су, иначе, често дизали устанке а њихове елите правиле планове о обнови средњевековних држава које је освојило Османско царство.¹⁵

Немачки огранак Хабсбурга након пораза Наполеона и завршетка Бечког конгреса (1814-1815) проширује директну власт над највећим

¹¹ I.H. Hersh, “The French Revolution and the emancipation of the Jews”, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 19, No. 3, apr. 1907, pp. 540-565; Suzette Blom, “Jews, Divorce and the French Revolution”, *Eras Edition* 12, Issue 1, December 2010, pp. 32; *Annalisa Libertella*, *Convegno di studi su L’Emancipazione ebraica in Toscana e la partecipazione degli ebrei all’Unità d’Italia*, Pisa 2011.

¹² Ivan Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, op., cit, стр. 16-17.

¹³ Ibidem, p. 17; Vis, Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Интернет, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64803>, приступ: 14/12/2014.

¹⁴ Idem.

¹⁵ У случају Срба ове елите су до 19. века биле махом црквене уз изузетак грофа Ђорђа Бранковића (1645-1711) и ање познатих појединаца.

бројем територија и највећом површином у својој историји. У Италији, Аустрија је од 1815. контролисала Венецијанске територије, Ломбардију са Миланом, војводства Модену и Парму као и велико војводство Тоскану, док је истовремено гарантовала опстанак Краљевине Двају Сицилија. Осим тога, Аустрија је тада била у савезничким односима и са Краљевином Сардинијом (Пијемонтом). На Балкану, од 1815. Аустрија и Османско царство номинално владају целокупном територијом. Но, малена Црна Гора је већ имала фактичку независност на Цетињу и у неколицини околних места. Србија се ослобађала у два устанка. Осим српске и борбе других балканских народа за ослобођење а потом и за уједињење на Балкану али и изван њега, на територијама под контролом Аустрије, деловали су италијански националисти. Италијанска револуција ће постепено довести до уједињења апенинског полуострва, претходно издељеног на више држава различитих величина. Идеја која је победила у италијанском случају била је стварање унитарне, демократске државе прожете идеалима просветитељства и Француске револуције.

Италија, пут до уједињења

Именица Италија и из ње изведено Италијан (*Italycos*) имала је традицију још из Старог Рима када је представљала посебну, а три века и донекле привилеговану, јединицу античке државе. Од старог Рима се задржао назив Италија за територију која одговара данашњој држави истог имена, која је од првог римског императора Октавијана Августа укључивала Истру, Корзику и повремено део Далмације. Већ почетком осмог века нотари у Лангобардском краљевству су подједнако користили термине Италија и Лангобардија за територију античке Италије. Посебно су Франци после уништења Краљевства Лангобарда 774 користили термин Италија, као име краљевства којим су изражавали претензије на власт над апенинским полуострвом.

Простор Италије је од 567. године био политички разједињен. За разлику од балканских народа који су били под окупацијом владара не само другог народа већ и друге вере, што је у ранијем периоду било од веће важности, на италијанском тлу су од 1071. власт имали људи исте вере — римокатоличке. Већина становништва је себе примарно доживљавала као хришћане (*cristiani*), што је и био вероватно најчешћи назив који је народ користио да себе опише. Хришћанин у Италији значио је исто што и римокатолик. До седмог века већина становништва (изузев

дошљака попут Лангобарда) себе је сматрала Римљанима (Romani).¹⁶ Међутим, од осмог века, као резултат политичке фрагментације, губи се назив Римљани и све више се користе локални називи за припадност, па је термин нација (natio) коришћен за Ломбарде, Венецијанце, Пижане, Фирентинце и сличне. Међутим, ове нације нису биле исто што и народи (gens, gentium).¹⁷

Ренесансни мајстори језика Данте Алигијери и Франћеско Петрарка описивали су Италију још у 14. веку.¹⁸ Поједини аутори током модерне епохе (од 16. века) говоре у идентитетском смислу о Италијанима.¹⁹ Фирентинско наречје се као и друга у Италији називало народним говором. Карло Ленцони (Carlo Lenzoni, +1551), фирентински књижевник и политичар, у спису о језику наводи да се народни фирентински језик зове и италијански јер га користе сви градови у Италији (за списе на народном језику), јер је најелегантнији и најлепши у Италији и јер га разумеју сви.²⁰ Пут ка стварању јединственог идентитета делимично је и резултат Трентског сабора (1543-1563), после којег је извршена рекатолизација протестаната и покатоличавање православних на апенинском полуострву.²¹

Међутим, народно име Италијани, за разлику од Срба, Хелена (Грка) и других није постојало. Отуда и због чињенице да Аустријанци нису били другачије вере, у Италији није било народних побуна против

¹⁶ Stefano Gasparri, “Prima delle nazioni: Popoli, etnie, e regni fra Anticita` e Medioevo”, *Carocci*, Roma 2000 (241), pp. 142, 146, 148-158., 200-202.

¹⁷ Иако данас постоје покрети, посебно на северу који говоре о етничкој посебности Венецијанаца, те никад постојећих Паданаца, овакви етнички идентитети нису постојали у документованој историји пре 20. века.

¹⁸ “*Ahi serva Italia, di dolore ostello, nave senza nocchiere in gran tempesta,*

non donna di provincie, ma bordello”, („Авај Италијо, робињо домовино јада нам, лађо без кормила у великој бури, ти ниси господарица провинција него једна кућа срамоте”), Данте Алигијери, Чистилиште, Певање VI, 76-78 (1304-1320). Перарка је описује као Апенине које Алпи штите од немачког беса. Франческо Петрарка, *Канџонијер*, сонет 146.

¹⁹ Bibliothecae Philosophicae Struviane emendatae atque ultra dimidiam partem auctae a Lud. Mart. Kahl. P.P.O. Tomus II, Gottingae MDCCXL (1740), p. 7: Наводе се писци ebreos, Arabicos, Graecos, Latinos, Italicos... ili Antoninus archiepiscopus Florentinus Pierozzo, Chronicorum opus ... nunc quidem quanta fieri potuit diligentia emendatum & auctum, atque annotationibus illustratum ... opera & studio Petri Matvri presbyteri Societatis Iesu, Tertia Pars, p. 788: На тој страници се спомињу *Italici* као група заједно са Алеманима (Немцима) и Вугарима (Угри-Мађари). Има још многих примера.

²⁰ (a cura di P.F. Giambullari e C. Bartoli) Carlo Lenzoni, *In difesa della lingua fiorentina et di Dante, con le regole da far bella et numerosa la prosa*, Firenze 1556, pp. 18-19.

²¹ Православни су мигранти који су побегли од Турака махом у периоду 14-16 века.

страног окупатора, као што је то био случај са бројним српским, грчким и бугарским устанцима. Прве оружане побуне, мањег обима и у стилу хајдучије односно гериле и бандитизма, на тлу Италије су никле са Наполеоновим освајањима италијанских држава. Француски национализам и првобитно сукоб са римокатоличком црквом, допринели су побуни сеоског становништва против Француза и од њих наметнуте Краљевине Италије. Ова побуна је примарно имала верски — римокатолички карактер. Насупрот томе, пола века касније када почињу ратови за уједињење Италије (1848-49, 1858-1860 и 1866), углавном су урбани центри ти који подржавају или организују побуне против локалних владара, што је било посебно очигледно на југу, где је сеоско становништво чешће подржавало локалну династију Бурбона.²² Борци за уједињење позивали су се на античку државу и заједнички идентитет налазили у језику, култури и наслеђу старог Рима.

После Наполеонових ратова нестала је Млетачка Република и још неколико мањих држава на Апенинском полуострву, чије је територије заузела Аустрија. Ово ће смањити и потенцијални број такмаца за уједињење Италије. Наиме, пропаст Млетачке олакшала је борбу Краљевине Сардиније за политичко уједињење Апенина. Уједињење или препород (Рисорђименто) Италије односило се не само на апенинско полуострво већ и на некадашње територије Венецијанске државе. Но северна, североисточна и део централне Италије били су под директном управом Беча или су на власти имали бочне огранке куће Хабсбурга под заштитом Аустрије. Краљевина Двеју Сицилија која је обухватала јужну Италију и Сицилију обновљена је после Наполеоновог пораза у договору са Аустријом и под надзором самог кнеза Метерниха (Klemens Wenzel Lothar Graf/Fürst von Metternich), министра спољних послова Аустрије.²³

Борба за промену старог режима (*Ancien Régime*) у италијанским земљама поклопила се са борбом за уједињење народа у настајању — Италијана. Претензије краљевске породице Савоја из Пијемонта (северо-запад Италије) односиле су се мање више на границе античке провинције Италије у којима је Аустрија била доминантна после 1815. године. Зато Италијани и њихови покрети за уједињење *рисорђименто* и *иредента* постају мрски непријатељи Хабсбурга баш као што је Србија и њена борба за ослобођење и уједињење српског народа била претња по интересе двају царевина — са престоницама у Бечу и у Истанбулу.

²² “Rivolte popolari”, Isco.fe, Интернет, <http://www.ottocentoferrarese.it/home/il-gruppo/item/41-rivolte-popolari.html>, приступ: 02/05/2014.

²³ R.M. Johnston, *The Napoleonic Empire in Southern Italy and the Rise of Secret Societies*, op., cit, pp. 14-15.

Хабсбурзи су осим територија које је потраживао Пијемонт (Краљевина Сардинија) на Апенинима завладали и Далмацијом, насељеном хрватским, српским и италијанским живљем, као и другим територијама које насељавају Срби. За разлику од Хрвата, Срби, а делимично и Италијани, имали су своје матичне државе које су покренуле процесе народног уједињења, па су оба народа додатно представљала опасност за Аустро-Угарску а не и Хрвати или Словенци.

‘Поново рађање’ Италије — рисорђименто

У Италији почетком 19. века као и у Француској и у Шпанији, шире се идеје демократизације и национализма. Борбу за уједињење воде два центра: Краљевина Сардинија и папство. Међутим, залагање римских папа за уједињење Италије није могло да буде одлучније због чињенице да је Аустрија (од 1867. Аустро-Угарска) која је владала низом италијанских земаља на северу и у средишњем делу полуострва те јадранским острвима и приморским градовима, сматрана кључном заштитницом римокатоличанства. Поред папске државе само је Краљевина Сардинија водила самосталну спољну и унутрашњу политику, док је највећа, борбонско Краљевство Двају Сицилија, ипак имало утицај и подршку Аустрије.

Један од најчувенијих идеолога стварања унитарне, демократске Италије, био је Ђузепе Мацини, првобитно члан завереничког протокомунистичког друштва *Завера једнаких*, Филипа Буонаротија (Filippo Giuseppe Maria Ludovico Buonarroti 1761-1837)²⁴ покретач низа устанака, оснивач једногодишње римске републике заједно са Ђузепе Гарибалдијем (1848-1849). Био је члан тајног револуционарног друштва Карбонари од 1827. а већ 1831. бежи у егзил у коме ће провести остатак живота до пред смрт 1872. Његови списи и дела надахњивали су бројне револуционаре других народа, руског револуционара Херцена, касније Гандија, прве ционисте, Нехруа, Сун Јат Сена и друге, па и Младобосанце.²⁵ Ђузепе Мацини био је оснивач Младе Италије (Марсеј 1831.) као и Младе Европе (1834) и Младе Немачке (1836). Његове идеје су утицале на оснивање Младе Бугарске (1869) која је сарађивала са гарибалдин-

²⁴ Paolo Benvenuto, “The suicide of power and the birth of democracy. Buonarroti, Mazzini and Montanelli”, in: Mauro Lenci and Carmelo Calabrò (eds.), *Democracy and Risorgimento*, Storia e Politica, Università di Pisa, 2011, pp. 173-187.

²⁵ Stefano Recchia and Nadia Urbinati, (eds) *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*, (Princeton, N.J.: Princeton University Press), (pp. 260), pp. 1-2.

цима. Младобугари ће учествовати у стварању бугарског револуционарног комитета и касније бити посланици у првој бугарској скупштини. Учествовао је у безуспешном покушају оснивања Младе Грчке на Крфу.²⁶ Основао је Централни демократски европски комитет (*il Comitato Centrale Democratico Europeo*), 1850. у Паризу са предвиђеним центром у Лондону. Осим тога, Мацини је био у контакту са појединим водећим личностима многих европских и балканских народа у циљу рушења Аустрије, али и других царстава. Он се обраћа Србима и Мађарима позивајући их да удруже снаге и заједно сруше два царства „аустријско и турско” и направе своје државе. За Србе предвиђа Велику Илирију а за Мађаре Дунавску федерацију.²⁷ Очекивао је револуцију у Русији и тражио борбу европских народа против ‘тиранских’ монарха, изузимајући британско краљевство. Залагао се да слободни народи и националне државе успоставе *Сједињене европске државе*, по узору на САД, које би имале Европски комитет у коме би свака национална демократска држава имала по једног члана и сваки би имао једнако право гласа.²⁸ Мацини је мислио да стварање националних демократских држава треба да буде основа једног вишег политичког повезивања на европском нивоу и отуда залагање за европске САД. У том смислу његова мисао се није исцрпивала на национализму самом по себи.

Оно што Мацинију није пошло за руком, остварила је Краљевина Сардинија (чији је нама најпознатији део био кнежевина Пијемонт) под династијом Савоја и Ђузепе Гарибалди, масон 33. степена и касније Велики мајстор.²⁹ За разлику од непоколебљивог републиканца, Гарибалди социјалиста, пристао је на компромис и прихватио монархију. Деловање Гарибалдинаца на Балкану највидљивије је кроз борбу италијанских добровољаца у устанцима балканских народа у Босни и Херцеговини и у Бугарској.

Династија Савоја која је владала Сардинијом, Пијемонтом, Ђеновом и делом Азурне обале вешто је мењала савезништва имајући у виду

²⁶ Antonio D’Alessandri, “Mazzini e l’Europa sud-orientale nella storiografia degli ultimi trent’anni”, in: Giuseppe Mazzini e la democrazia in azione, *La Capitanata Rassegna Di Vita E Di Studi Della Provincia Di Foggia*, Foggia 2006, pp. 146-148, 152-154.

²⁷ “To the patriots of Serbia and Hungary (1863)”, у: Stefano Recchia and Nadia Urbinati, (eds) *A Cosmopolitanism of Nations: GiuseppeMazzini’s Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*, op., cit, pp. 141-142.

²⁸ Stefano Recchia and Nadia Urbinati, (eds) *A Cosmopolitanism of Nations: GiuseppeMazzini’s Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*, op., cit, pp. 132-35.

²⁹ “Giuseppe Garibaldi Libero Muratore (1807-1882)”, Gran Loggia D’Italia, Roma 2007, Интернет, http://www.granloggia.it/sites/default/files/documenti/garibaldi_santoro.pdf, приступ: 05/08/2014.

циљ уједињења географске и језичке Италије. С обзиром да су били противници Француске републике и касније Наполеоновог царства после Бечког конгреса 1815. добијају Лигурију и важну луку Ђенову. У савезништву са Француском Наполеона III, победиће аустријску војску 1859. и задобити Ломбардију, после чега су италијански револуционари организовали референдуме у војводствима Модени, Парми и Тоскани које су прикључене краљевини. Војним походима уз пређутно савезништво са Великом Британијом, Гарибалди и краљевска војска заузимају или ослобађају Марке (део папске државе) и Краљевину двају Сицилија. У Фиренци је 1861. проглашено Краљевство Италија. Пошто је Аустрија поражена од Прусије 1866. године она је била приморана да преда Италији, пруској савезници, Венецију исте године. Напокон, 1870. после повлачења француског гарнизона из Рима због пораза Француске од Прусије у битци код Седана, италијанске трупе заузеле су и вечни град. Сукобљен са папом, италијански краљ ујединитељ Виторио Емануеле други мења делимично државна знамења и тада избацује војне капелане, обавезну недељну мису за војску а са еполета склања крст и ставља масонску пенталфу (петокраку).³⁰ То је био крај рисорђимента а ускоро се спремао почетак иреденте.

Почиње иредента

У периоду од 1870. до 1878. у италијанској штампи није била изражена иредентистичка пропаганда.³¹ Термин *иредента* је први користио слободни зидар и италијански патриота Матео Ренато Имбријани (Matteo Renato Imbriani), својевремено добровољац у Гарибалдијевом ‘Походу хиљаде.’ Он је 1876. у чланку „Италија Италијана” (*L'Italia degli italiani*) употребио нову реч *иредента*, говорећи о „неослобођеној браћи”.³² У говору 1877, на сахрани свог оца, револуционара и борца за уједињење Италије, Имбријани користи реч *иредента* (неослобођена) за територије. Он се залагао за „ослобођење” Трста, Далмације, Трента и других крајева које су поједини кружоци сматрали за италијанске. Аустријска штампа је иронично говорила о кованици *иредента* да би она

³⁰ Sac. dott. Luigi Villa, *Paolo VI beato?*, Editrice Civiltà 2010, p. 302.

³¹ C. Grove Haines, “Italian Irredentism during the Near Eastern Crisis, 1875-78”, *The Journal of Modern History*, Vol. 9, No. 1 (Mar., 1937), The University of Chicago Press, p. 23.

³² Lezione della Professoressa Catalan, “Analisi dell’irredentismo triestino”, *Scienze Politiche, Università degli Studi di Trieste*, Интернет, www.sp.units.it/.../CATALAN%20rivisto.doc, приступ: 20/12/2013.

одмах постала популарна међу настављачима рисорђимента. Тако Имбријани са сарадницима већ 1877, а уз подршку Гарибалдија, познатог масона генерала Авецане (Giuseppe Avezana 1797-1879) и других, оснива 'Удружење за неослобођену Италију' (*Associazione in pro dell'Italia Irredenta*) у Напуљу. Овај покрет постаје популаран међу Италијанима који су остали у оквиру Аустро-Угарске.³³

Као и у рисорђименту, масонерија ће подржати и италијански иредентизам против римокатоличке црно-жуте империје. Осим слободних зидара и јеврејско становништво ће, опет ради сопствене шире еманципације, подржати у први мах иреденту.³⁴ У овом почетном периоду нема наглашених претензија на италијанске провинције у Швајцарској нити на некадашње територије Савоја предате Француској 1860.

У Италији и на аустро-угарској територији ниче више иредентистичких организација са епицентром у Трсту. Ове организације, све од реда, имају масонску позадину и подршку: Тајно „Удружење Гарибалди“ (*Circolo Garibaldi*), ниче у Трсту 1880. а подружнице се отварају и у Краљевини Италији. Његови чланови су и Имбријани и италијански национални херој Ђуљелмо Обердан (рођен као Вилхелм Оберданк у Трсту из везе мајке Словенке и италијанског пекара који је служио војску у прелепом аустријском граду на Јадрану).³⁵ Шефови свих огранака, укључујући и најважнији у Милану, биће масони.³⁶ У Тренту је основана Про Патриа (1885), која ће царским декретом бити угашена 1890. У њој су учествовали и Италијани и италлофони из Далмације. Већ наредне године у Трсту се оснива и данас активна Национална лига (*Lega Nazionale*). Осим тога, у Риму је, опет са масонском позадином а уз велику подршку државе, 1889. основано друштво *Данте Алигијери* за промоцију италијанске културе и језика.³⁷ Пошто је Ђуљелмо Обердан, (даровит ђак

³³ Attilio Tamaro, "Irredentismo", Treccani: L'Enciclopedia Italiana, 1933.

³⁴ "La storia della Comunità Ebraica di Trieste", *Comunita' ebraica di Trieste*, Интернет, <http://www.triestebraica.it/storia/8>, приступ: 15/12/2014; "L'irredentismo a Trieste", Интернет, <http://www.carducci-ts.it/oberdan/irredentismo.htm>, приступ: 09/12/2014. Истакнути иредентисти и припадници тршћанске јеврејске заједнице били су Ђакомо и Фелиће Венециан (Giacomo e Felice Venezian), Камило Ара (Camillo Ara) и Теодоро Мајер (Teodoro Mayer) који оснива чувени тршћански дневни лист "Il Piccolo", 1881. године.

³⁵ Eva Cecchinato, Daniele Ceschin, "Guglielmo Oberdan", in *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 79, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2013, Интернет, http://www.treccani.it/enciclopedia/guglielmo-oberdan_%28Dizionario-Biografico%29/, приступ: 04/11/2014.

³⁶ Luca G. Manenti, "Irredentismo e Massoneria: Il Circolo Garibaldi di Trieste alla luce di nuovi documenti", *Hiram Rivista del Grande Oriente d'Italia* n. 3/2012 pp. 70-72.

³⁷ Attilio Tamaro, "Irredentismo", op., cit.

попут Младобосанаца, храбар и веома образован с обзиром на скромно порекло) ухапшен и убијен пре него што је извршио планирани атентат на аустријског цара Фрању Јосифа, 1882. године, оснива се и низ удружења под његовим именом. Међутим, баш 1882. године Италија са Немачком и Аустро-Угарском оснива Тројни савез. Зато италијанске власти нису могле да званично допусте несметан рад иредентиста.

Иредента на источном Јадрану

Још пре рисорђимента и иреденте појавила се идеја о стварању Аузонијске републике на источној обали Јадрана као дела будуће Италије.³⁸ Међу претечама иредентизма у Далмацији био је италијански књижевник из Шибеника, Николо Томазео (Tommasèo, Niccolò 1802-1874). Томазео је био представник струје далматинских Италијана и италофона која је имала добру сарадњу са Србима и залагао се за аутономију Далмације унутар Аустријског царства а не за политичко уједињење Далмације са Италијом. Радио је на неговању италијанске културе и језика и пропагирао српско народно стваралаштво у Италији. Он је био у контакту са истакнутим члановима српске културне елите Вуком Стефановићем Карацићем, Станојем Новаковићем, Јовом Јовановићем Змајем и Матијом Баном.³⁹

У унутрашњој реорганизацији административне поделе царства, Далмација је постала Краљевина са локалном дијетом (скупштином) 1861. године. Хрватски сабор и хрватски политичари од почетка су тражили припајање Далмације Хрватској и Славонији у оквиру царства, чему су се Италијани противили. Италијанска елита основала је Аутономистичку партију која је, захваљујући високом цензусу за гласачка права, доминирала у далматинској дијети све до 1870. када због спуштања цензуса побеђује хрватска странка под називом Народна странка. Срби су бирани у обе партије све до избора 1883. када се оснива Српска странка.⁴⁰

Повереник друштва Данте Алигијери, задранин Роберто Гиљановић (Roberto Ghiglianovich), у свом граду 1891. оснива огранак тршћан-

³⁸ Šime Perić, „O broju Talijana/talijanaša u Dalmaciji XIX. stoljeća”, Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 45/2003., str. 327–355.

³⁹ Nikša Stipčević, “Tommasèo e la Serbia”, in: (a cura di R. Turchi e A. Volpi) Firenze, Leo S. Olschki Niccolò Tommasèo e Firenze. *Atti del Convegno di studi, Firenze*, 12-13 febbraio 1999, Editore, MM, pp. 253-271, Интернет, <http://italia.rastko.net/delo/12251>, приступ: 03/09/2013.

⁴⁰ “Dieta della Dalmazia”, Интернет, http://it.wikipedia.org/wiki/Dieta_della_Dalmazia, приступ: 16/12/2014.

ске Националне лиге. Луиђи Цилиото (Luigi Ziliotto), његов суграђанин и такође члан италијанске аутономистичке странке ће постати политички предводник далматинских Италијана и италофона после смрти легендарног градоначелника Сплита Антониа Бајамонтија (градоначелник Сплита у периоду 1860-1880). Цилиоти постаје посланик у далматинској Дијети 1895, и са Гиљановићем покрене часопис *La Rivista Dalmatica* да би био градоначелник Задра (1900-1922) све до своје смрти.⁴¹

Због рисорђимента и сталног ширења Италије на рачун територија којима су владали Хабсбурговци, 1866. након рата у коме је Краљевина Италија и поред војних пораза (због савезништва са Прусијом) задобила Венецију и део региона Венето, Аустрија доноси указ о славизацији (суштински кроатизацији) и германизацији крајева насељених Италијанима и италофонима:

“Његово Величанство је изразило јасну наредбу да је потребно одлучно деловати против утицаја италијанског елемента преосталог у појединим крајевима Круне и да се у запошљавању јавних службеника, запослених у судству, учитеља као и кроз штампу у јужном Тиролу, у Далмацији и у приморју (Трст, Истра и обала јужно од Трста) спроводе германизација и славизација поменутих територија у складу са околностима, енергично и без икаквих задршки.”⁴²

Уследило је затварање 450 италијанских школа у свим крајевима Далмације сем у Задру, где их је остало девет. Услед тога и кроатизације коју је потпомагала римокатоличка црква у Хрвата, почев од фрањевач-

⁴¹ “Luigi Ziliotto”, Интернет, http://it.wikipedia.org/wiki/Luigi_Ziliotto, приступ: 15/12/2014; Maura Elise Hametz, *In the Name of Italy: Nation, Family, and Patriotism in a Fascist Court: Nation, Family, and Patriotism in a Fascist Court*, Fordham Univ Press, 2012, (pp.278), p. 137.

⁴² Превод са италијанског Слободан Јанковић. Оригинал на немачком: «Se. Majestät sprach den bestimmten Befehl aus, dass auf die entschiedenste Art dem Einflüsse des in einigen Kronländern noch vorhandenen italienischen Elementen entgentreten durch geeignete Besetzung der Stellen von politischen, Gerichtsbeamten, Lehrern sowie durch den Einfluss der Presse in Südtirol, Dalmatien und dem Küstenlande auf die Germanisierung oder Slawisierung der betreffenden Landesteile je nach Umständen mit aller Energie und ohne alle Rücksicht hingearbeitet werde. Se. Majestät legt es allen Zentralstellen als strenge Pflicht auf, in diesem Sinne planmäßig vorzugehen.» Essa si ritrova in *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848/1867. V Abteilung: Die Ministerien Rainer und Mensdorff. VI Abteilung: Das Ministerium Belcredi*, Wien, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst 1971; la citazione compare alla Sezione VI, vol. 2, seduta del 12 novembre 1866, p. 297.; према: Marco Vigna, “L’agonia della Dalmazia italiana sotto Francesco Giuseppe”, *Nuovo monitore Napoletano* 20 Ottobre 2013, Интернет, http://www.nuovo-monitorenapoletano.it/index.php?option=com_content&view=article&id=1339:l-agonia-della-dalmazia-italiana-sotto-francesco-giuseppe&catid=85:storia-del-risorgimento&Itemid=28, приступ: 15/12/2014.

ког самостана у Сињу још хиљадуосамсточетрдесетих година, те честог физичког насиља полиције и хрватског елемента које је понекад чињено и хладним оружјем, све мање становништва се на пописима изјашњава-ло да говори италијанским језиком.⁴³ Италијанским је 1865, према ау-стријском попису у Далмацији, говорило свега 12,5 одсто становништва (55.020) да би до 1910. тај удео пао на свега 2,7 одсто (18.028).⁴⁴

Истра је за разлику од Далмације имала бројно италијанско ста-новништво, па се и поред славизације и германизације 1910. на попису 36,5 одсто становника изјаснило да говори италијанским као матерњим док је 41,6 одсто било оних који су користили хрватски и српски језик.⁴⁵ Овај однос ће се врло брзо после Првог светског рата а због политике италијанизације променити у корист Италијана.

У Тренту и Болцану такође су активни италијански аутономаши и друштво Данте Алигијери. Најпознатији италијански борац за ‘осло-бођење’ Трента био је Ђезаре Батисти (Cesare Battisti 1875-1916) ита-лијански посланик у империјалном парламенту Бечу, левичар и добро-вољац у италијанској војсци у Првом светском рату.

Друга и трећа фаза иреденте

Краљевина Италија је након тајних преговора са силама Антанте одлучила да уђе у Први светски рат мотивисана задобијањем територија за које су се борили иредентисти. После Великог рата Трст је конач-но италијански као и Истра и мањи део Далмације. Максималистички захтеви Рима нису услышени на Мировној конференцији у Версају. Као последица политичког и економског хаоса и нерешених граница након Првог светског рата, италијански песник Габриеле Данунцио на челу добровољаца из италијанске војске упада у град Фјуме/Ријеку и управља њиме све до децембра 1920. а Италија га анектира 1924. на основу Рим-ског уговора са Краљевином Срба, Хрвата и Словенаца која је такође имала претензије на овај град. Данунцио као претеча фашизма најављује следећу фазу иредентизма, ону у којој водећу улогу имају фашисти.

Мусолини и његови црнокошуљаши долазе на власт пучом 1922. године. Идеју ‘ослобођења’ и даљег уједињења Италије више не подр-жавају масонски кругови као ни Јевреји за које ће долазак фашиста пред-

⁴³ Бројни примери насиља у: Marco Vigna, “L’agonia della Dalmazia italiana sotto Francesco Giuseppe”, op., cit. О затварању 451 школа и резултатима пописа: Исто и “**Declino dell’italianità in Dalmazia**”, <http://vps.arcipelagoadriatico.it/storia/dalmazia/4g.html>, **приступ: 13/12/2014.**

⁴⁴ Šime Peričić, „O broju Talijana/talijanaša u Dalmaciji XIX. stoljeća”, op., cit.

⁴⁵ Википедија, http://it.wikipedia.org/wiki/Istria#Periodo_asburgico.

стављати губитак слобода које су задобили у 19. веку у оквиру Краљевине Италије. Италијански фашисти који су себе представљали као обновитеље Старе Римске Империје, залагали су се у последњој фази иреденте за уједињење са 'италијанским територијама' Малтом, Корзиком, окупацијама у Швајцарској и Француској, укључујући и Ницу, те задобијањем готово целокупне обале источног Јадрана.⁴⁶

Оно што разликује иредентистички покрет од рисорђимента јесте што је захватио и крајеве у којима Италијани и италофони нису чинили већину становништва. Занимљиво је да у последњој фази иреденте у њој не учествују више носиоци идеја демократизације па и демократског радикализма те тајна друштва већ носиоци једног тоталитарног покрета другачијег типа.

Закључак

Идеолози и практичари италијанског уједињења утицали су на бројне народноослободилачке покрете у Европи али и изван ње. Идеје Мацинија и Гарибалдија долазе до Срба у периоду касног рисорђимента и његовог прелаза у иреденту. Док је Италија и италијанско становништво имало дугу традицију градова и средње класе међу Србима су у огромној већини били сељаци. Када се у Новом Саду формира Уједињена омладина српска, већина српског становништва је под влашћу страних држава и владара друге вероисповести (муслиманске и римокатоличке). Србија настоји да убрзано изгради грађанску класу школовану у Западној и централној Европи која ће се оданде црпети узоре за политичко, културно и научно деловање. Млади људи који су се борили за ослобођење од окупатора, у овом случају Младобосанци против Аустро-Угарске, црпели су део идеја и од Мацинија и италијанског рисорђимента (касније иреденте). Они су имали сличне циљеве и истог непријатеља. Мацинијеве идеје надахњивали су, дакле, Младобосанце али и бројне српске интелектуалце па и политичаре како у Аустро-Угарској тако и у Кнежевини Србији. Међутим, масонерија која је подстицала националне револуције као средство рушења старог режима апсолутистичких монархија била је супротстављена и епским идеалима српске народноослободилачке традиције засноване на косовском завету и вери у Царство Небеско. Зато Мацини и идеје изникле из тајних друштава остављају печат како у Италији тако и у српским земљама,

⁴⁶ О овим и другим мегаломанским идејама Бенита Мусолинија и фашиста види у докторату Деборе Паћи: Deborah Paci, "Corsica e Malta tra politica e cultura nel ventennio fascista", Università Degli Studi Di Padova, Université De Nice Sophia-Antipolis, 2013, pp. 539.

који ће допринети не толико борби за ослобођење српског народа колико идеји стварања националне демократске државе. У српском случају то је било, испоставило се, борба за Велику Илирију, тј. за уједињење јужних Словена. За разлику од дотадашње борбе за слободу златну и крст часни, изостављен је Крст а борба за слободу постала је револуционарно стремљење са циљем промене старог режима и стварање демократске државе укључене у нови европски поредак. Исход националне борбе у италијанском и српском случају имао је донекле различите епизоде. Италијанска револуција са све Пијемонтом, Мацинијем, Гарибалдијем, иредентом и тајним друштвима изнедрила је Италијане и њихову државу док је борба Србије, Младе Босне, комита и наших друштава створила илузију о троименом народу и држави јужних Словена која се два пута крваво распала.

ЛИТЕРАТУРА

- Benvenuto, Paolo, “The suicide of power and the birth of democracy. Buonarroti, Mazzini and Montanelli”, in: Mauro Lenci and Carmelo Calabrò (eds.), *Democracy and Risorgimento*, Storia e Politica, Università di Pisa, 2011, pp. 173-187.
- Bibliothae Philosophicae Struviane emendatae atque ultra dimidiam partem auctae a Lud. Mart. Kahl. P.P.O. Tomus II, Gottingae MDCCXL (1740).
- Blom, Suzette, “Jews, Divorce and the French Revolution”, *Eras Edition* 12, Issue 1, December 2010, pp. 32.
- Vigna, Marco “L’agonia della Dalmazia italiana sotto Francesco Giuseppe”, *Nuovo monitore Napoletano* 20 Ottobre 2013, Интернет, http://www.nuovomonitorenapoletano.it/index.php?option=com_content&view=article&id=1339:l-agonia-della-dalmazia-italiana-sotto-francesco-giuseppe&catid=85:storia-del-risorgimento&Itemid=28, приступ: 15/12/2014.
- Villa, Sac. dott. Luigi, *Paolo VI beato?*, Editrice Civiltà 2010, pp. 358.
- Гађиновић, Радослав, „Протести народа у Босни и Херцеговини против насиља Аустро-Угарске”, ВОЈНО ДЕЛО, лето/2013.
- Gasparri, Stefano, “Prima delle nazioni: Popoli, etnie, e regni fra Anticita` e Medioevo”, *Carocci*, Roma 2000, pp. 241.
- Giusti, Wolfango “Politica internazionale”, 1940, p. 110;
- D’Alessandri, Antonio, “L’europaismo mazziniano tra teoria e realtà: il caso degli slavi del Sud”, in *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*, a cura di Francesco Guida, Roma, Carocci, 2007, pp. 129-146.;

- Johnston, M, *The Napoleonic Empire in Southern Italy and the Rise of Secret Societies*, Vol. II, London Macmillan 1904, p. 232, Pisa 2011
(a cura di P.F. Giambullari e C. Bartoli) Lenzoni, Carlo, *In difesa della lingua fiorentina et di Dante, con le regole da far bella et numerosa la prosa*, Firenze 1556.
- Lezione della Professoressa Catalan, “Analisi dell’irredentismo triestino”, *Scienze Politiche, Università degli Studi di Trieste*, Интернет, www.sp.units.it/.../CATALAN%20rivisto.doc, приступ: 20/12/2013.
- Mužić, Ivan, *Masonstvo u Hrvata*, 6. izdanje, Laus, Split 2000.
- Paci, Deborah, “Corsica e Malta tra politica e cultura nel ventennio fascista”, *Università Degli Studi Di Padova, Université De Nice Sophia-Antipolis*, 2013, pp. 539.
- Peričić, Šime, „O broju Talijana/talijanaša u Dalmaciji XIX. stoljeća”, *Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru*, sv. 45/2003., str. 327–355.
- Pierazzi (Giuseppe Jože Pirjevec), “Mazzini e gli slavi dell’Austria e della Turchia”, in *Mazzini e il mazzinianesimo*, Atti del XLVI Congresso di storia del Risorgimento italiano, Roma, Istituto per la storia del Risorgimento italiano, 1974, pp. 301-412.
- Recchia, Stefano, and Urbinati, Nadia, (eds) *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini’s Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*,. (Princeton, N.J.: Princeton University Press), pp. 260.
- “Rivolte popolari”, Isco.fe, Интернет, <http://www.ottocentoferrarese.it/home/il-gruppo/item/41-rivolte-popolari.html>, приступ: 02/05/2014.
- Smit, Bonnie G, *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*, 4 Volume Set, Oxford University Press, 2008, pp. 189.
- Стипчевић, Никша, “О италијанским добровољцима у Херцеговачком устанку”, *Зборник Матице српске за историју*, 2005.
- Stipčević, Nikša , „Dva preporoda. Studije o italijansko-srpskim kulturnim i političkim vezama u XIX veku (I due Risorgimenti. Studi sui contatti culturali e politici serbo-italiani nel XIX secolo)”, Beograd, Prosveta, 1979; ID., *Serbia e Italia nel XIX secolo*, in «Quaderni giuliani di storia», XXI, n. 1, 2000, pp. 7-22.
- Haines, C. Grove, “Italian Irredentism during the Near Eastern Crisis, 1875-78”, *The Journal of Modern History*, Vol. 9, No. 1 (Mar., 1937), *The University of Chicago Press*, pp. 23-47.
- Hametz, Maura Elise, *In the Name of Italy: Nation, Family, and Patriotism in a Fascist Court: Nation, Family, and Patriotism in a Fascist Court*, Fordham Univ Press, 2012, pp.278.
- Hersh, I.H, “The French Revolution and the emancipation of the Jews”, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 19, No. 3, apr .1907, pp. 540-565.